

نسبت دستاوردهای انقلاب اسلامی با اهداف پیامبران علیهم السلام در قرآن با تأکید بر بیانیه گام دوم

غلامحسین گرامی*

چکیده

مهم‌ترین ویژگی انقلاب اسلامی، دینی بودن آن است. بنابراین چنانچه بخواهیم میزان توفیق یا شکست آن را در وصول به اهداف اولیه‌اش ارزیابی کنیم، باید از شاخص‌های متناسب با دین استفاده کنیم. بر همین اساس مقاله حاضر، دستاوردهای انقلاب اسلامی را با تأکید بر فرمایشات مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب با شاخص اهداف پیامبران الهی در قرآن سنجیده و تناسب آنها را بررسی کرده است. نتایج تحقیق پیش‌رو که براساس منابع کتابخانه‌ای و به روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است نشان می‌دهد دستاوردهای کلان انقلاب اسلامی با اهداف اصلی پیامبران در قرآن تناسب کامل دارد. شش محور اصلی که در پژوهش حاضر به‌عنوان اشتراکات اهداف پیامبران در قرآن و دستاوردهای انقلاب اسلامی بررسی شده‌اند عبارتند از: توحیدمحوری، اخلاق و معنویت، بلوغ علمی، مردم‌گرایی، آزادی و عدالت.

واژگان کلیدی

اهداف پیامبران، دستاوردهای انقلاب، بیانیه گام دوم، توحیدمحوری، آزادی، عدالت.

مقدمه

چهل و اندی سال از انقلاب اسلامی ایران به پرچمداری امامین انقلاب می‌گذرد و انقلاب اسلامی در این سال‌های پر فراز و نشیب، همواره از سوی دوست و دشمن، با روش‌های متعدد و از ابعاد گوناگون مورد ارزیابی قرار گرفته است. یکی از ابعاد ارزیابی انقلاب اسلامی، ارزیابی آن از طریق بررسی دستاوردهای انقلاب است. بر همین اساس ارائه لیستی از عملکرد و خدمات جمهوری اسلامی ایران - به مناسبت‌های گوناگون مانند هفته دولت و دهه فجر - برای مردم ایران یا جامعه بین‌الملل از ضروریات بوده و رهبر معظم انقلاب نیز همواره بر آن تأکید ورزیده‌اند.

نکته‌ای که در چنین ارزیابی‌هایی کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد این است که داده‌هایی که در این‌گونه تحقیقات در اختیار مخاطبین قرار می‌گیرد با چه شاخص‌هایی باید ارزیابی شود. برای نمونه ما لیستی از پیشرفت‌های علمی، صنعتی، پزشکی و مانند آن را ارائه می‌کنیم ولی ارزیابی آن را معمولاً بر عهده مخاطب می‌گذاریم. خدمات ارائه شده می‌تواند با شاخص رفاه یا توسعه یا پیشرفت اسلامی و یا در مقایسه با برخی کشورهای دیگر ارزیابی شود که نتایج ارزیابی در صورت‌های مذکور یکسان نخواهد بود. مثلاً اگر با شاخص رفاه بخواهیم ارزیابی کنیم، قاعدتاً مسائل فرهنگی چندان مهم نیست و شاید هم به هیچ وجه مهم نباشد، اما براساس شاخص‌های پیشرفت اسلامی، مسائل فرهنگی مهم است بلکه در اولویت قرار دارد.

تحقیق پیش‌رو درصدد ارزیابی دستاوردهای انقلاب اسلامی براساس یکی از شاخص‌های مهم قرآنی یعنی اهداف بعثت انبیاء علیهم‌السلام است. در این پژوهش، ابتدا اهداف بعثت انبیاء علیهم‌السلام براساس آیات قرآن تبیین می‌شود و سپس دستاوردهای انقلاب اسلامی ایران براساس فرمایشات مقام معظم رهبری - با تأکید بر بیانیه گام دوم - گزارش می‌شود و شواهد و مؤیداتی از آمارهای ارائه شده توسط مؤسسات یا نشریات مرتبط، به آن اضافه می‌شود تا درنهایت معلوم شود که براساس شاخص اهداف و عملکرد انبیاء علیهم‌السلام وضعیت ایران اسلامی پس از چهل سال که از انقلاب می‌گذرد، چگونه است. به عبارتی چه نسبتی بین دستاوردهای انقلاب اسلامی و اهداف انبیاء علیهم‌السلام وجود دارد؟ آیا می‌توان با این شاخص ادعا کرد که انقلاب اسلامی کماکان بر جاده اصلی که از ابتدا ترسیم کرده در حال حرکت است یا انحرافات جدی رخ داده است؟

درباره دستاوردهای انقلاب اسلامی - چه به نحو عام و چه به نحو خاص - آثار فراوانی به چاپ رسیده است. مجموعه مقالات نخستین همایش «درآمدی بر کارنامه نظام جمهوری اسلامی ایران» با عنوان *مروری بر کارنامه سی‌ساله نظام جمهوری اسلامی ایران* با تدوین دکتر ابراهیم کلانتری در شش جلد شامل سیاست، علم و فرهنگ، اقتصاد، حقوق و قضا، امور اجتماعی، و خلاصه مقالات و سخنرانی‌ها

توسط انتشارات دانشگاه تهران، در سال ۱۳۸۹ به چاپ رسیده که از آثار قابل توجه و تا حدی مرجع در این زمینه است. کتاب *دستاوردهای کلان انقلاب اسلامی* نوشته دکتر منوچهر محمدی نیز با تأکید بر دستاوردهای منطقه‌ای و بین‌المللی به این بحث پرداخته است. (محمدی، ۱۳۹۲) وی همچنین در کتاب *بازتاب جهانی انقلاب اسلامی* این موضوع را در مقیاس جهانی مورد توجه قرار داده است. (همو، ۱۳۸۴) دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام در اثری با عنوان *ایران ۲۰* تلاش کرده با ارائه آمارهای بین‌المللی و معتبر در حوزه‌های آموزش، سلامت، اقتصاد، علمی و... جایگاه‌های برتر ایران را در آمارهای بین‌المللی در چهل سالگی انقلاب نشان دهد. (قیومی پور و همکاران، ۱۳۹۷) محسن نصری در کتاب *ایران؛ دیروز، امروز، فردا* با ارائه شواهد و مدارک متعدد به مقایسه دوره پهلوی و جمهوری اسلامی ایران در ابعاد مختلف پرداخته است. (نصری، ۱۳۹۱) کتاب *صعود چهل ساله* نیز مروری است بر دستاوردهای چهل ساله انقلاب اسلامی براساس آمارهای بین‌المللی. (راجی و خاتمی، ۱۳۹۷).

مقالات مرتبط با دستاوردهای انقلاب اسلامی ایران بیش از آن است که در این مختصر بتوان به آنها اشاره کرد. در همه آثار یاد شده - همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد - معمولاً به ارائه آمارها و یا گاهی مقایسه بین ایران پیش و پس از انقلاب یا مقایسه ایران با سایر کشورهای جهان اکتفا شده است. آنچه پژوهش حاضر را از آثار پیشین متمایز می‌کند، ارزیابی کلی دستاوردهای انقلاب با اهداف پیامبران علیهم السلام در قرآن است.

بدیهی است که با توجه به گستردگی موضوع، ارائه آمارهای تفصیلی در حوزه‌های مربوطه در یک مقاله مقدور نیست و هدف مورد نظر این نوشتار نیز نمی‌باشد. بنابراین هر موضوعی که در این مقاله طرح شده است، ابتدا از جهت هدف بودنش برای انبیاء علیهم السلام از دیدگاه قرآنی مورد توجه قرار گرفته و سپس وضعیت آن موضوع در نظام جمهوری اسلامی براساس بیانیه گام دوم همراه با اشاره به برخی اسناد و شواهد آماری بررسی شده است.

تحقیق پیش رو براساس مطالعات کتابخانه‌ای و به روش توصیفی - تحلیلی در شش محور اصلی بلوغ علمی، اخلاق و معنویت، مردم‌گرایی، توحیدمحوری، عدالت و آزادی صورت پذیرفته است. در واقع این شش محور، اهداف اصلی انبیاء علیهم السلام در قرآن معرفی شده‌اند.

۱. توحیدمحوری

توحید به معنای یگانگی یا یگانه دانستن خداوند، یکی از اصول مهم اعتقادی اسلام است. ریشه این کلمه «وحد» و به معنای انفراد است. (راغب اصفهانی، ۱۹۹۲: ۵۵۱) این مفهوم رکن اصلی و هدف اساسی دعوت پیامبران الهی و محور اصلی و مبنای نظام اسلامی است که نوعی بینش و نگرش خاص

درباره هستی، ایجاد می‌نماید؛ به این نحو که خالق و مالک همه هستی را خداوند متعال می‌داند. در این بینش، خداوند، رب و صاحب اختیار همه عالم از جمله انسان‌هاست و بازگشت همه امور هم به اوست.

۱-۱. توحید محوری پیامبران ﷺ

مهم‌ترین و اساسی‌ترین هدف پیامبران ﷺ دعوت به یگانه‌پرستی است. در واقع در میان همه اهدافی که در قرآن برای پیامبران ﷺ ذکر شده، این هدف یعنی شناخت خدا و نزدیک شدن به او مهم‌ترین هدف به‌شمار می‌آید. دعوت به یگانه‌پرستی، از اهداف عمومی همه پیامبران ﷺ در قرآن است و شماری از آیات بر این اصل دلالت می‌کند که سرلوحه دعوت همه پیامبران ﷺ فراخوانی مردم به سوی توحید بوده است. «وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ» (نحل / ۳۶) «وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ» (انبیاء / ۲۵)

البته هر یک از پیامبران ﷺ مسئله توحید را با توجه به شرایط زمانی و مخاطبین خود در سطحی متناسب با آنها بیان می‌کردند؛ اما روح کلی آن، همان پرستش خدای یگانه بوده است. بنابراین بی‌هیچ تردیدی می‌توان گفت که حقیقت مشترک و روح اصلی دعوت همه پیامبران الهی ﷺ و ویژگی مهم و اصلی ایشان، عنصر توحید و یکتاپرستی است. شعار اصلی دعوت پیامبر اکرم ﷺ «قُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ تَفْلَحُوا» بود. (ابن حنبل، ۱۴۱۶: ۲۵ / ۴۰۴) کانون اصلی آموزه‌های هستی‌شناختی قرآن، توحید حق تعالی و بیان مراتب آن - توحید در وجود و توحید در خالقیت، مالکیت، ربوبیت تکوینی و تشریحی و... - است.

۲-۱. محوریت انقلاب اسلامی بر اصل توحید

انقلاب اسلامی یک انقلاب بی‌نظیر و بی‌سابقه به لحاظ مبانی و ایدئولوژی است که با همه انقلاب‌های مطرح دنیا از جمله انقلاب فرانسه، روسیه و چین متفاوت است زیرا مبنا و محور اصلی این انقلاب توحید است و یک انقلاب توحیدمحور به شمار می‌رود که مبنای ساختارهای اجتماعی آن بر اصل توحید و یکتاپرستی استوار است. مقام معظم رهبری این انقلاب را انقلابی دینی معرفی کرده که آغازگر عصری جدید بوده و با طرح نظریه توأمان بودن دین و دنیا، سبک نوینی را برای زندگی بشر رقم زده است. ایشان در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، در زمینه توحیدی بودن انقلاب چنین می‌فرماید:

آن روز که جهان میان شرق و غرب مادی تقسیم شده بود و کسی گمان یک نهضت بزرگ دینی را نمی‌برد، انقلاب اسلامی ایران، با قدرت و شکوه پا به میدان نهاد؛ چهارچوب‌ها را شکست؛ کهنگی کلیشه‌ها را به رخ دنیا کشید؛ دین و دنیا را در کنار هم مطرح کرد و آغاز عصر جدیدی را اعلام نمود. (بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی)

نسبت دستاوردهای انقلاب اسلامی با اهداف پیامبران در قرآن با تأکید بر بیانیه گام دوم □ ۵۹

کشور ایران گرچه پیش از انقلاب نیز کشوری مسلمان بوده اما پس از انقلاب اسلامی، به جهت دین‌مداری و توحیدمحوری کاملاً دگرگون گشته و علی‌رغم بسیاری از تبلیغاتی جهانی، در برخی شاخص‌های دینداری کماکان در حال رشد است. به طوری که سرپرست مرکز افکارسنجی دانشجویان در مقاله‌ای اظهار داشته است که بیش از ۹۰٪ مردم ایران اصول اعتقادی دین را باور دارند. (بهابادی، ۱۳۹۹: ۶) فرجی و کاظمی نیز در تحقیق مشترکی نشان داده‌اند که وضعیت اعتقادات و تجارب دینی در ایران در سطح بالایی قرار دارد و شاخص‌های رفتار دینی، روند صعودی داشته است. (فرجی و کاظمی، ۱۳۸۸: ۹۵ - ۷۹)

نکته بسیار قابل توجه در این باره آن است که انقلاب اسلامی نه تنها موجب تحولات اساسی دینی در داخل کشور شد بلکه آثار گسترده جهانی در توجه مجدد به باورهای دینی نیز داشته است. آنتونی گیندنز جامعه‌شناس شهیر فرانسوی می‌گوید:

انقلاب اسلامی ایران فرآیند عمومی جهان را از نظام‌های سکولار معکوس کرد و به سوی دین تغییر داد. (گیندنز، ۱۳۷۳: ۵۰۵)

پرفسور محمدحسین هدی - دانشمند مسلمان مقیم اتریش - اعتقاد دارد که تاریخ وقوع انقلاب اسلامی - یعنی ۱۹۷۹ م - نقطه عطف تاریخی برای احیای هویت دینی در جامعه معاصر است. (حاجتی، ۱۳۸۴: ۵۹) مجله تایمز نیز حدود دو ماه پس از انقلاب اسلامی - شماره هفتم آوریل ۱۹۸۰ - اعلام می‌کند: «انقلابی ساکت در تفکر و استدلال در حال وقوع است و خدا دارد باز می‌گردد». (گلشنی، ۱۳۹۲: ۶۰)

طرح مجدد باورهای دینی در سطح جامعه بین‌الملل، از مهم‌ترین دستاوردهای انقلاب اسلامی در سطح منطقه و جهان است. چنین تحول عظیمی موجب گشته تا بسیاری از نظریه‌پردازان اجتماعی در تئوری‌های خود نسبت به تأثیر باورهای دینی در پدیده‌های اجتماعی و به‌ویژه انقلاب‌ها تجدید نظر کنند. اسکاچپول که از نظریه‌پردازان ساخت‌گرا در زمینه انقلاب‌هاست، پیش از انقلاب اسلامی هیچ نقشی برای دین در وقوع انقلاب‌ها قائل نبود، اما سه سال پس از انقلاب اسلامی - سال ۱۹۸۲ - در مقاله‌ای با اقرار به زیرسؤال رفتن تحقیقات پیشینش درباره انقلاب‌ها، می‌گوید:

این انقلاب قابل توجه [انقلاب اسلامی ایران] همچنین مرا وادار می‌سازد تا به درک خود در قبال نقش بالقوه و محتمل نظام‌های عقیدتی و ادراکات فرهنگی در شکل بخشیدن به کنش‌های سیاسی، عمق و وسعت بیشتری ببخشم. (اسکاچپول، ۱۳۸۲: ۱۲۲)

البته اسکاچپول یک نمونه از مصادیق بسیار متعدد است. برهمن اساس جان فوران نیز از شکل‌گیری

نسل جدیدی از نظریه‌های انقلاب و علوم اجتماعی با محوریت عناصری مانند فرهنگ، ایدئولوژی و دین پس از انقلاب اسلامی خبر می‌دهد. (مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی، بی‌تا: ۵۲۵)

۲. اخلاق و معنویت

واژه معنوی و معنویت به هر آنچه شامل یا مربوط به معنی و روح باشد گفته می‌شود و در مقابل واژه ظاهری و مادی قرار می‌گیرد. (دهخدا، ۱۳۷۷: ذیل واژه معنویت) در اسلام، معنویت، معنای رابطه درونی با خداست که نوعی معرفت ایجاد می‌نماید و موجب ایجاد ارتباط قلبی با خدا می‌گردد. همچنین فرایندی است که حاصل آن درک حضور الهی و قرابت نسبت به خداوند است. معنویت اسلامی در همه ابعاد تکامل فردی و اجتماعی ساری است و سبب رشد فرد و جامعه در ساحات گوناگون می‌شود؛ درست برخلاف معنویت غیرالهی که در برخی ابعاد رشد ایجاد کرده و در برخی دیگر موجب توقف خواهد بود چراکه اسلام به ارزش‌هایی واقعی و حقیقی اعتنا دارد که در جان بشر ریشه دارند و عامل تعالی شخصیت و شکوفایی معنویت انسان و مایه تقرب به خدا می‌گردند. (جوادی آملی، ۱۳۸۵: ۱۸ / ۳۸۶) بر این اساس معنویت اسلامی، نقطه کانونی و مرکز تعالی و تکامل و سیر الی‌الله است و علم و عمل صالح، عامل کسب معنویت و همچنین معنویت عامل رشد علمی و قبولی اعمال است. (خمینی، ۱۳۸۹: ۸ / ۳۰۰) لازم به ذکر است که این مقوله امری فطری است و یکی از نیازهای روحی بشر به‌شمار می‌آید. در ادامه این پژوهش تأثیر پیامبران علیهم‌السلام و نیز انقلاب اسلامی بر رشد معنویت در جامعه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۲. پیامبران، اخلاق و معنویت

یکی از ویژگی‌های انسان، تأثیرپذیری از شرایط مختلف محیطی و اجتماعی است. طبق این مبنا، تشکیل و رشد برخی از افکار و رفتارهای افراد را باید در شرایط محیطی او جستجو کرد؛ به‌عبارت دیگر، انسان هم از حیث بینش و هم از حیث منش، متأثر از شرایط محیطی است که در آن زندگی می‌کند. بر این اساس، برای ایجاد حالات و رفتارهای مطلوب در انسان باید به سالم‌سازی جامعه و محیط از انحرافات و آلودگی‌های اخلاقی پرداخت. پیامبران علیهم‌السلام در جامعه‌سازی و گسترش معنویت و فضایل در جامعه بسیار مؤثر بوده‌اند و یکی از اهداف اصلی آنها سالم‌سازی جامعه از آلودگی‌های اخلاقی، تعالی و تکامل جامعه بوده است، به طوری که بالاترین نقش و بیشترین سهم را در تهذیب اخلاق و ترویج ارزش‌های اخلاقی میان انسان‌ها داشته‌اند. راهکار عملی برای این کار حرکت تدریجی و گسترده در جهت امر به معروف و نهی از منکر و نیز بهره‌جستن از شیوه‌های تربیتی گوناگون از جمله انذار و تبشیر است. طبق آیات قرآن، پیامبران علیهم‌السلام از این شیوه بسیار استفاده می‌نمودند تا به این وسیله جامعه را از آلودگی‌های اخلاقی و

انحرافات زده و معنویت و فضایل اخلاقی را در جامعه گسترش دهند.

مسئله اخلاق به قدری مهم است که پیامبر اکرم ﷺ هدف بعثت خود را به کمال رسانیدن و تمام کردن اخلاق معرفی می‌کند. «إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ» (مجلسی، ۱۴۰۳: ۶۸ / ۳۸۲) آیات قرآن نیز یکی از مهم‌ترین اهداف بعثت پیامبران ﷺ را تزکیه و طهارت از آلودگی‌ها برمی‌شمارد. (بقره / ۱۲۹؛ آل‌عمران / ۱۶۴) همچنین از مهم‌ترین ویژگی‌هایی که قرآن برای پیامبر اکرم ﷺ یاد کرده، داشتن خلق عظیم است. (قلم / ۴) ضمن اینکه پیامبران ﷺ در سراسر قرآن به فضایل والای اخلاقی همانند صبر، شکر، اخلاص، عبودیت و... متصف شده‌اند و مردم را نیز به فضایل اخلاقی دعوت کرده‌اند.

۲-۲. معنویت و اخلاق پس از انقلاب اسلامی

یکی از اثرات مهم انقلاب اسلامی، تغییر فضای حاکم بر جامعه و افزایش چشمگیر معنویت و اخلاق و رشد معنویات در جامعه بود. تغییر فرهنگ عمومی و بالانص روحیات اخلاقی از ارکان و ضروریات انقلاب اسلامی به‌شمار می‌آید که با اهداف مادی به‌هیچ‌روی قابل مقایسه نیست. به گفته مقام معظم رهبری:

معنویت و اخلاق در همه فعالیت‌های فردی و اجتماعی جزء ضروریات و نیازهای اصلی جامعه است که بودن آن حتی با وجود کمبودهای مادی، زندگی را گوارا و نبود آن حتی با وجود برخورداری مادی، زندگی را ناخوشایند و ناگوار می‌سازد. (بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی)

جامعه‌ای که در زمان پهلوی و در اثر القاء متولیان فرهنگی فاسد رو به انحطاط و اضمحلال فرهنگی می‌رفت، در اثر رفتار و منش رهبر انقلاب تغییر جهت داد، اخلاص و ایثار و توکل و ایمان، در جامعه رشد و افزایش چشمگیری نمود و فضای حاکم بر جامعه در جهت رشد اخلاق و معنویات تحول پیدا کرد. به فرموده مقام معظم رهبری:

انقلاب اسلامی عیار معنویت و اخلاق را در فضای عمومی جامعه به‌گونه‌ای چشمگیر افزایش داد. این پدیده مبارک را رفتار و منش حضرت امام خمینی در طول دوران مبارزه و پس از پیروزی انقلاب، بیش از هر چیز رواج داد؛ آن انسان معنوی و عارف و وارسته از پیرایه‌های مادی، در رأس کشوری قرار گرفت که مایه‌های ایمان مردمش بسی ریشه‌دار و عمیق بود... رویکرد دینی و اخلاقی در جمهوری اسلامی، دل‌های مستعد و نورانی به‌ویژه جوانان را مجذوب کرد و فضا به سود دین و اخلاق دگرگون شد. (بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی)

از جمله تحولات گسترده معنوی که بعد از انقلاب در سطح جامعه اتفاق افتاد می‌توان به مجاهدت

جوانان در دفاع مقدس، رونق مساجد و فضاهای دینی، گسترش اعتکاف و اردوهای جهادی و مراسم گوناگون دینی، پرداخت صدقات واجب و مستحب و غیره اشاره کرد که به فرموده رهبر بزرگوار:

این مسائل در دورانی اتفاق افتاده که سقوط اخلاقی روزافزون غرب و پیروانش و تبلیغات پُرحجم آنان برای کشاندن مرد و زن به لجنزارهای فساد، اخلاق و معنویت را در بخش‌های عمده عالم منزوی کرده است؛ و این معجزه‌ای دیگر از انقلاب و نظام اسلامی فعال و پیشرو است. (بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی)

از دیگر مصادیق معنویت در جمهوری اسلامی، تربیت انسان‌های والا در عرصه‌های مختلف، ترویج پاسداشت ایام شهادت و اعیاد، گسترش فرهنگ وقف و نذورات، گسترش فرهنگ احسان و نیکوکاری، گسترش زیارت معصومان و امامزادگان، گسترش برنامه‌های تبلیغی در صداوسیما و رشد روزافزون مخاطبان آنها، گسترش اردوهای راهیان نور و پاسداشت ارزش‌های دفاع مقدس و گسترش تشکل‌های مذهبی و فعالیت‌های قرآنی است. یکی دیگر از عناصری که رهبر بزرگوار از آن به‌عنوان شاهد مثال برای افزایش معنویت و اخلاق بعد از انقلاب ذکر می‌کنند، اردوهای جهادی و بسیج سازندگی است. ایشان می‌فرمایند:

انقلاب اسلامی این هنر و مهارت را از خود به نمایش گذاشت، صف نمازهای جماعت را به صف جهاد فی‌سبیل‌الله و صف مجاهدان فی‌سبیل‌الله را به صف اردوهای جهادی و جهاد سازندگی و بسیج سازندگی پیوند زد و این‌گونه شد که بذر معنویت و اخلاق در دل و جان جوانان و دل‌های آماده پاشیده شد و آن بذر در پرتو تابش نور ولایت و آبیاری به‌واسطه خون پاک شهیدان تبدیل به رویش‌های بزرگ گردید. (بیانات رهبری در دیدار بسیجیان، ۳ / ۹ / ۹۵)

گرچه در برخی تحقیقات میدانی تلاش شده تا این‌گونه نشان داده شود که اخلاق و معنویت که در عصر انقلاب پدید آمد، اندک‌اندک به افول گراییده ولی در تحقیقات دقیق‌تر این مدعا رد شده است. در تحقیقی با عنوان «افول دینداری و معنویت در ایران، توهم یا واقعیت» محقق محترم، تحقیقاتی که در این زمینه صورت گرفته را بررسی کرده و در یک فراتحلیل به این نتیجه رسیده است: تحقیقاتی که افول اخلاقی جامعه ایران را نشان می‌دهد با شاخص‌های علمی صورت نپذیرفته است و بیشتر بر پیش‌فرض‌های نویسندگان و شواهد گزینش شده استوار است. (طالبان، ۱۳۸۲: ۴۷ - ۳۵)

بررسی رواج اخلاق و معنویت در ایران پس از انقلاب اسلامی کار دشواری نیست. هر کسی که در ایران زندگی می‌کند یا حتی قبل و بعد از انقلاب سفری به ایران داشته، تفاوت بسیار معناداری در گرایش

نسبت دستاوردهای انقلاب اسلامی با اهداف پیامبران در قرآن با تأکید بر بیانیه گام دوم □ ۶۳

به معنویت در جامعه ایرانی پس از انقلاب مشاهده می‌کند. تفاوت‌هایی مانند: آمار شرکت در نمازهای جماعت و جمعه، مراسم مناسبتی مذهبی، اعتکاف، هشت سال دفاع مقدس، کاروان‌های راهیان نور، اربعین امام حسین علیه السلام و همچنین ارتقاء کمی و کیفی اجرای دستورات مذهبی مانند حجاب، روزه، حج و نمونه‌های بسیار فراوان دیگر که در فرمایشات امامین انقلاب نیز بارها مورد تأکید قرار گرفته و موارد آنها بیش از آن است که بتوان با ذکر منابع به آنها پرداخت. (راجی و خاتمی، ۱۳۹۷: ۲۴۹ - ۲۲۸) برخی از محققین بر این نکته تأکید می‌کنند که پیشرفت معنوی در کشور ایران در شرایطی صورت گرفته که با موانعی همچون توسعه، مدرنیته، فضاهای مجازی و... مواجه بوده است. (آذربایجانی، ۱۳۹۸: rasanews.com)

دستاوردهای معنوی انقلاب اسلامی به درون مرزهای ایران محدود نشده و بسیاری از کشورهای منطقه و جهان را تحت تأثیر قرار داده است. دکتر فوسبری - کشیش و رئیس دانشگاه‌های کاتولیک آمریکای لاتین اعتقاد دارد که انقلاب اسلامی، وجدان معنوی غرب را به شدت به لرزش درآورده است (کیهان، ۱۸ / ۱۱ / ۱۳۹۶) دکتر سعید الشهبانی سردبیر وقت مجله العالم نیز می‌گوید:

انقلاب اسلامی موجب تابش نور و معنویت دینی بر جامعه بشری شده و هیچ جنبش یا انقلابی تاکنون نتوانسته چنین تأثیری بگذارد. (کیهان، ۱۵ / ۱۱ / ۱۳۷۵)

۳. بلوغ علمی

مهم‌ترین استعداد انسان، توانایی علمی اوست. تعریف انسان به «حیوان ناطق» و تفسیر نطق به ادراک کلیات و همچنین مباهات خداوند به انسان پس از «تعلیم اسماء» که نشان‌دهنده ظرفیت بالای علمی انسان است، شواهدی بر این مدعایند. علم عنصری است که سبب پیشرفت و مایه عزت و قدرت یک ملت است و جزو ارزش‌های الهی و انسانی به‌شمار می‌آید. در آیات و روایات نیز بر علم‌آموزی و توجه به علم، تأکید فراوانی شده است. بنابر آیات قرآن کریم پیامبران علیهم السلام به جهت داشتن نقش الگو و رهبری در جوامع، نوعی از علم را دارا بودند تا بتوانند به کمک آن جامعه خود را رهبری نمایند. انقلاب اسلامی نیز بر مقوله علم توجه زیادی داشته است به طوری که رهبر بزرگوار انقلاب همواره بر این مسئله تأکید ورزیده و بر پیشبرد آن تأثیرگذار بوده‌اند.

۱-۳. پیامبران علیهم السلام و تعلیم

مهم‌ترین هدف انبیاء علیهم السلام سعادت و کمال اختیاری انسان‌هاست و هر فعل اختیاری، مبتنی بر آگاهی و ادراک است. در تحلیل افعال ارادی گفته می‌شود: هر فعل ارادی و اختیاری دارای دو دسته مقدمات علمیه و شوقیه است و مقدمات علمی هم عبارتند از تصور و تصدیق به فایده. (گرامی، ۱۳۹۴: ۸۸)

بنابراین هندسه ادراکی هر انسانی، نقش اساسی در تصمیم‌گیری‌های او دارد. از دیدگاه قرآن، مشکل اساسی کسانی که از خدا و ذکر او رویگردان می‌شوند و همه همتشان تمتعات دنیوی می‌گردد، ضعف ادراکی است: «ذَلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ» (نجم / ۳۰) به عبارت دیگر مهم‌ترین مانع سعادت انسان، جهل اوست. براساس این مطلب به خوبی می‌توان دریافت که چرا قرآن همواره تذکر می‌دهد که یکی از اهداف مهم پیامبران علیهم‌السلام تعلیم و آگاهی‌بخشی و رهانیدن انسان‌ها از جهل است. «لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ» (آل عمران / ۱۶۴) همچنین (جمعه / ۲؛ بقره / ۱۵۱) آیاتی که هدف بعثت را خروج از ظلمات به سوی نور می‌دانند (ابراهیم / ۱؛ طلاق / ۱۱؛ حدید / ۹؛ مائده / ۱۶) بنابر روایاتی که علم را به نور تعریف می‌کنند «العلم نور...» نیز ناظر به همین موضوع هستند. در همین راستا آیات متعددی قرآن را نور معرفی می‌کند. (نساء / ۱۷۴؛ مائده / ۱۵)

موضوع شایان توجه در این بحث آن است که همان‌گونه که - در بحث‌های تمدن‌شناسی قرآنی آمده است - تعلیمات انبیاء علیهم‌السلام منحصر در خدانشناسی و معادشناسی و مانند آن نبوده است بلکه آنها نقش عمده‌ای نیز در پیشرفت‌های علمی و صنعتی زمان خود داشته‌اند که قرآن به برخی موارد آن مانند صنعت زره‌سازی (انبیاء / ۸۰)، سدسازی (کهف / ۹۷ - ۹۴) آهنگری (حدید / ۲۵) صنعت لباس (اعراف / ۲۲) سیلو سازی و نگهداری غلات (یوسف / ۵۵) اشاره کرده است.

۲-۳. پیشرفت علمی پس از انقلاب اسلامی

بعد از تحقق نظام اسلامی، کشور به سرعت در عرصه علم و فناوری و ایجاد زیرساخت‌های حیاتی و اقتصادی پیشرفت نمود و ثمرات آن فراگیر شد؛ به طوری که در رشته‌های متعدد علمی جایگاه مرجعیت در جهان پیدا کرد که این رکورد پیشرفت علم در این بازه زمانی در جهان بی‌نظیر و چشمگیر است. رهبر بزرگوار وجود هزاران واحد دانشگاهی و ده‌ها طرح بزرگ - از جمله سوخت هسته‌ای، سلول‌های بنیادی، فناوری نانو - دارا بودن علم زیست‌فناوری با رتبه‌های نخستین در کل جهان، شصت برابر شدن صادرات غیرنفتی، نزدیک به ده برابر شدن واحدهای صنعتی، ده‌ها برابر شدن صنایع از نظر کیفی، تبدیل صنعت مونتاز به فناوری بومی، برجستگی محسوس در رشته‌های گوناگون مهندسی از جمله در صنایع دفاعی و درخشش در رشته‌های مهم و حساس پزشکی را نمونه‌ای از پیشرفت‌های علمی دانستند که انقلاب برای کشور به ارمغان آورد، آن هم کشوری که پیش از انقلاب، در تولید علم و فناوری صفر بود و در صنعت به جز مونتاز و در علم به جز ترجمه هنری نداشت. (بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی)

طبق آمارهای بین‌المللی، ایران اسلامی در بیست سال اخیر ارتقاء علمی چشمگیری پیدا کرده و رتبه نخست رشد علمی در جهان را کسب نموده است؛ به طوری که رتبه ۱ علمی در منطقه، رتبه ۱۶ نانو در

نسبت دستاوردهای انقلاب اسلامی با اهداف پیامبران در قرآن با تأکید بر بیانیه گام دوم □ ۶۵

جهان، رتبه ۱۷ علوم بیوشیمی و زیست مولکولی جهان، رتبه ۱۱ در علوم هوافضا، رتبه ۱۳ در علوم فیزیک، رتبه ۱۳ در علوم ریاضی، جایگاه دوم دنیا در علوم ژنتیک و سلول‌های بنیادی، رتبه ۱۱ در علوم داروسازی و رتبه ۷ دنیا در ثبت اختراع را دریافت نموده است. (راجی و خاتمی، ۱۳۹۷: ۱۶۶)

به گفته سرپرست پایگاه استنادی علوم جهان اسلام، ایران در سال ۱۳۷۹ (سال انقلاب) ۵۰۰ مقاله علمی در پایگاه‌های معتبر جهانی داشته است که این تعداد براساس آمار پایگاه استنادی «web of science» در سال ۲۰۰۰ میلادی به ۱۰ هزار مدرک علمی معتبر و در سال ۲۰۱۹ میلادی به ۵۸ هزار رسیده است. رشد علمی ایران چنان جهشی داشته است که تمامی پایگاه‌های استنادی علوم در دنیا به آن اذعان دارند. (۱۵ بهمن ۱۳۹۸: mehrnews.com)

پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID) براساس آمار منتشر شده پایگاه استنادی اسکوپرس در سال جاری اعلام کرد که ایران در سال ۲۰۲۰ میلادی با انتشار ۴۴۰.۷۴ مدرک علمی معتبر در رتبه اول خاورمیانه و شانزدهم جهان قرار گرفت. (sid.ir/18/3/1400)

این پیشرفت‌های چشمگیر علمی، سبب پیشرفت همه‌جانبه کشور شده است و براساس روایت «العلم سلطان» (ابن‌ابی‌الحدید، ۱۴۰۴: ۲۰ / ۳۱۹) که بسیار مورد استفاده و تأکید مقام معظم رهبری است، سبب توقف یا کم‌خطر شدن تهدیدهای دشمنان نسبت به انقلاب می‌گردد. چراکه علم، قدرت است و می‌تواند کشور را به موضع اقتدار و عزتی برساند که آسیب‌پذیری‌هایش کاهش پیدا کند. (بیانات رهبری در دیدار نخبگان و استعداد‌های برتر علمی، ۲۵ / ۷ / ۱۳۹۷) رهبر بزرگوار این رشد علمی را ثمره انقلاب اسلامی دانسته و فرموده‌اند:

ثمرات شیرین این شجره طیبه، امروز هزاران محقق و پژوهشگر، هزاران عالم و دانشمند، هزاران مغز متفکر و سرانگشت کارآمد در انواع و اقسام عرصه‌ها و صحنه‌هاست؛ چه در علوم انسانی، چه در علوم تجربی، چه در مسائل اجتماعی، چه در سیاست و چه در دین. (بیانات رهبری در مراسم هفدهمین سالگرد رحلت امام خمینی، ۱۳۸۵/۳/۱۴)

از نتایج این پیشرفت‌های علمی می‌توان به رفع نابرابری‌ها در حوزه آموزش عالی، گسترش فرهنگ و بالابردن سطح سواد جامعه، پیشرفت و ترقی جامعه، افزایش سطح رفاه و همچنین عدالت - به‌عنوان ارزشی که بیشترین عمومیت را به خود اختصاص می‌دهد - اشاره کرد. (جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۹: ۲ / ۱۴۵)

۴. مردم‌گرایی

مردم‌گرایی و در رأس قرار دادن مردم، از دیگر اهداف مشترک میان انبیاء الهی ﷺ و انقلاب اسلامی است. یکی از مهم‌ترین تفاوت‌های حکومت‌های طاغوتی - اعم از پادشاهی و دموکراسی و ... - با

حکومت‌های الهی پیامبران ﷺ توجه به توده مردم و قرار دادن امور و منافع آنها به‌عنوان کانون اصلی اهداف حکومت است.

۱-۴. توجه انبیاء الهی ﷺ به مردم

انبیاء الهی ﷺ خدمتگزارترین افراد به مردم بوده‌اند و از آنجا که اسوه و شاخص به شمار می‌روند، در حد‌اعلای کمال قرار دارند و بنابراین دلسوزترین و مهربانترین انسان‌ها نسبت به افراد جامعه بوده‌اند. آنان برای هدایت مردم، مشکلات طاقت‌فرسایی را به جان می‌خریده‌اند. براساس آیات قرآن، پیامبر اکرم ﷺ به خاطر سختی‌هایی که به مردم می‌رسید، بسیار در رنج و ناراحتی بودند.

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ

(توبه / ۱۲۸)

پیامبر ﷺ به‌قدری دلسوز مردم است که خداوند در قرآن در دو مورد اظهار نگرانی نسبت به ازدست رفتن جان او می‌کند: «فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ». (کهف / ۶، شعرا / ۳) در آموزه‌های دینی هم خدمت به مردم از والاترین مظاهر عبادت دانسته شده و بیان شده که برآوردن نیازهای برادر مؤمن، برابر با هزار سال عبادت و روزه‌داری و شب زنده‌داری است.

من سعي في حابه أخيه الم - وُمن فكأثما عبد الله تسعه آلاف سنه صائماً نهاره، قائماً ليله.

(مجلسی، ۱۴۰۳: ۷۱ / ۳۱۵)

مردم‌گرایی انبیا ﷺ به‌گونه‌ای بوده که همواره خود را جزئی از مردم به‌حساب می‌آوردند و هرگز در برخورد اجتماعی برای خود امتیازی قائل نبودند، چنانچه خداوند به پیامبر مکرم اسلام ﷺ دستور فرمود که به مردم بگو که بشری بیش نیستیم و تنها تفاوت من با شما در دریافت وحی است.

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ. (کهف / ۱۱۰)

بر همین اساس یکی از دستورات اسلام این است که پیامبر ﷺ در امور مربوط به مردم با ایشان مشورت کند. (شوری / ۳۸) یکی دیگر از وجوه توجه انبیا ﷺ به مردم این است که با هر طبقه‌ای از مردم در سطح درک ایشان سخن گفته و حتی در مقام گفتار نیز سعی در توجه به مردم و عدم ظلم به ایشان داشتند.

إِنَّا مَعَاشِرُ الْأَنْبِيَاءِ نُكَلِّمُ النَّاسَ عَلَيَّ قَدْرَ عُقُولِهِمْ. (مجلسی، ۱۴۰۳: ۱ / ۱۰۶)

ضمن اینکه بسیاری از خطابات قرآن با عبارت «یا ایها الناس» توده مردم را مورد توجه قرار می‌دهد.

۲-۴. مردم‌سالاری دینی در انقلاب

مطابق نظریه سیاسی اسلام، مردم در ایجاد حکومت مورد پسند خود نقش اساسی را ایفا می‌کنند. (معرفت، ۱۳۷۷: ۹۲) بر این مبنا انقلاب اسلامی ایران براساس ارزش‌های الهی و با تکیه بر نیروی مردمی محقق شده است، بر همین اساس امام خمینی (ره) از ابتدا نظریه «جمهوری» - با قید اسلامیت - را طرح می‌کند و به‌هیچ‌وجه از آن عقب‌نشینی نمی‌کند. ایشان در وصیتنامه خود تأکید نمودند که این انقلاب یک انقلاب الهی است که پایه اصلی آن مردمند و این انقلاب متعلق به مردم است. وی مردم را صاحبان اصلی انقلاب دانسته و برای آنان، ارزش و احترام ویژه‌ای قائل بود و در هر فرصتی، مسئولان را به خدمت‌رسانی به مردم سفارش می‌کرد. (خمینی، ۱۳۸۹: ۱۹ / ۳۶) ایشان می‌فرمایند:

ما تابع آرای ملت هستیم، ملت هر طوری رأی داد ما هم از آن تبعیت می‌کنیم، ما حق نداریم، خدای تبارک و تعالی به ما حق نداده است، پیغمبر اسلام به ما حق نداده است که به ملتمان یک چیزی را تحمیل بکنیم. (امام و انتخابات، ۱۳۷۰: ۴۷)

رهبر بزرگوار نیز انقلاب را متعلق به مردم دانسته و در این باره بیان می‌کند:

معنای این حرف این است که هیچ‌کس - هیچ قشری، هیچ فردی، هیچ طبقه‌ای - نمی‌تواند و نباید ادعای مالکیت این انقلاب را بکند؛ خود را مالک بداند، دیگران را مستأجر این انقلاب بداند. اگر قرار بود کسی خود را نسبت به این مالک و صاحب بداند، از همه مناسب‌تر و شایسته‌تر، خود امام بود که انقلاب بر محور عزم و اراده و شخصیت او به وجود آمد؛ ولی امام خود را هیچ‌کاره و خدا را همه‌کاره می‌داند. این در بیانات امام موج می‌زند و در وصیتنامه به آن تأکید و تصریح شده است. پس صاحب این انقلاب مردمند. (بیانات رهبری در نوزدهمین سالگرد رحلت امام خمینی، ۱۴ / ۳ / ۱۳۸۷)

امام خامنه‌ای ترکیب جمهوریت و اسلامیت را مرهون هدایت الهی و اندیشه بزرگ امام خمینی (ره) می‌دانند. (بیانیه گام دوم) ایشان یکی از دستاوردهای مهم انقلاب اسلامی را به اوج رسانیدن مشارکت مردمی و مسابقه خدمت‌رسانی معرفی می‌کنند. (همان) به جهت همین خصیصه مردمی بودن است که دشمنان انقلاب بیشترین همت خود را در سیاست‌های تبلیغی‌شان، نومیدسازی مردم قرار داده‌اند. (همان) یکی از اهداف و آرمان‌های بزرگ انقلاب اسلامی، تأمین آزادی‌های دینی، سیاسی و اجتماعی مردم در چارچوب قانون و محو هرگونه خودکامگی و انحصارطلبی است. برای تحقق این مهم، انقلاب اسلامی توانست با مبنا قرار دادن حاکمیت قوانین الهی بر مردم، خفقان و استبداد را از میان بردارد و سرنوشت مردم را به خودشان بسپارد که مصداق کامل مردم‌سالاری دینی در انقلاب اسلامی است. (محمدی، ۱۳۹۲: ۳۸)

مردمی بودن نظام اسلامی در اصل ششم قانون اساسی این‌گونه بیان شده است:

در جمهوری اسلامی ایران، امور کشور باید به اتکای آرای عمومی اداره شود، از راه انتخابات: انتخاب رئیس‌جمهور، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، اعضای شوراها و نظایر اینها... (منصور، ۱۴۰۰: ۲۷)

در عمل نیز با توجه به تأکیدات امام خمینی کمتر از دو ماه پس از پیروزی انقلاب اسلامی، رفراندوم اصل نظام در ۱۲ فروردین ۱۳۵۸ و پس از آن مجلس خبرگان قانون اساسی در خرداد ۵۸، انجمن‌های شهر در شهریور ۵۸، رفراندوم قانون اساسی در آبان ۵۸، انتخابات ریاست‌جمهوری در آذر ۵۸ و انتخابات مجلس شورای اسلامی در بهمن ۵۸ صورت گرفته است. این در حالی است که چنانچه تاریخ سایر انقلاب‌ها را مرور کنیم، نوعی به هم ریختگی و سردرگمی یا حتی دیکتاتوری پس از انقلاب‌ها مشاهده می‌شود.

۵. آزادی

آزادی و حریت از مفاهیم بنیادین در فلسفه سیاست به‌ویژه در دوره مدرن و پسامدرن است. هر انسانی به صورت فطری، گریزان از محدودیت و خواهان آزادی است. انسان تنها موجودی است که حق انتخاب دارد و اهداف و اعمالش را خودش انتخاب می‌کند و به‌همین دلیل هم مسئول اعمال خود است و بر همین اساس، طبق قوانین اجتماعی یا شرعی پاداش یا کیفر داده می‌شود. (گرامی، ۱۳۹۴: ۱۸۶)

بحث‌های فراوانی درباره آزادی، انواع آن، محدودیت‌های طبیعی و قانونی و... وجود دارد که پرداختن به آنها هدف اصلی این مقاله نیست. معمولاً در مباحث اجتماعی، در هنگام مطرح شدن بحث آزادی، مقصود آزادی تکوینی که در مباحث کلامی و فلسفی ارائه می‌شود، نیست بلکه حدود اختیارات انسان در جامعه و رابطه آزادی فرد با جامعه و حدود اختیارات دولت‌ها مدنظر است. یکی از ویژگی‌های حکومت‌های دیکتاتوری، سلب آزادی‌های فردی و اجتماعی و سیاسی و ایجاد محدودیت‌های فیزیکی و روانی برای افراد جامعه است. بر همین اساس از اهداف مهم و مشترک پیامبران الهی علیهم‌السلام و انقلاب اسلامی، آزادی انسان‌ها از زنجیرهای طاغوت‌هاست.

۱-۵. پیامبران علیهم‌السلام و آزادی

همان‌گونه که اشاره شد، هدف اصلی پیامبران علیهم‌السلام، هدایت انسان‌ها به سوی سعادت و کمال است که باید با اختیار، طلب شود. یکی از مهم‌ترین موانع این هدف متعالی، حکومت‌های طاغوتی‌اند که به انحاء مختلف تلاش می‌کنند مردم را همراه خود گردانند و در غیر این صورت افرادی را که مقاومت می‌کنند را با زندان،

شکنجه و غیره از گردونه جامعه خارج می‌کنند. به همین دلیل اولین مأموریت اجتماعی پیامبران بزرگ مانند حضرت ابراهیم، حضرت موسی و پیامبر اکرم علیه السلام مقابله با طاغوت زمان است. به طوری که حضرت موسی علیه السلام بلافاصله پس از به بعثت رسیدن، مورد خطاب قرار می‌گیرد: «اذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ» (طه / ۲۴) البته آزادی از دیدگاه قرآن اختصاص به آزادی سیاسی از بند حاکمان و دولتمردان ندارد بلکه دارای مفهومی بسیار عمیق‌تر است. مهم‌ترین بردگی انسان، بردگی و بندگی هوی و هوس است: «أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ» (جاثیه / ۲۳) به همین دلیل قرآن یکی از دستاوردهای مهم ایمان اهل کتاب به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را آزادی از غل و زنجیرهایی می‌داند که گرفتارش بوده‌اند. «وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ» (اعراف / ۱۵۷) اینکه قرآن آزادی بردگان از بردگی را بیان نمی‌کند و واژه اغلال را در مورد بردگی فکری به کار برده، به خوبی اهمیت آزادی معنوی و فکری را نسبت به آزادی جسمی نشان می‌دهد. در روایات هم بر این گونه آزادی - که معمولاً با واژه «حریت» و در فارسی با واژه «آزادگی» از آن یاد می‌شود - و بر حراست از آن بسیار تأکید شده است. حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: «ولا تكن عبد غيرك و قد جعلك الله حراً». (نهج البلاغه، نامه ۳۱)

۲-۵. انقلاب اسلامی و آزادی

یکی از آرمان‌های ارزشمند انقلاب اسلامی، آزادی است. امام خمینی (ره) آزادی را از اهداف نظام جمهوری اسلامی و از حقوق اولیه بشر می‌داند. ایشان می‌فرمایند:

مملکت ما امروز قیام کرده است... اینها دارند حقوق اولیه بشریت را مطالبه می‌کنند، حق اولیه بشر است که من می‌خواهم آزاد باشم. (امام خمینی، ۱۳۶۱: ۲ / ۱۳۰)

در دوران انقلاب از میان انبوه شعارهایی که داده می‌شد، یک شعار پربسامدتر بود و آن شعار «استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی» بود. در قانون اساسی نیز اصل نهم به آزادی اختصاص دارد و تأکید شده که حتی قانونگذار نیز حق ندارد آزادی‌های مشروع را سلب کند.

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای نیز در بیانیه گام دوم، آزادی را یک امر فطری معرفی می‌کنند و می‌فرمایند: شعارهای انقلاب - از جمله آزادی - به جهت اینکه مطابق فطرت بشر هستند، جاودانه و زوال ناپذیرند. ایشان سپس می‌افزایند: هرگز نمی‌توان ملتی را تصور کرد که از چشم‌اندازهای مبارک - مانند آزادی - دل‌زده شوند (بیانیه گام دوم). انقلاب اسلامی در مقابل فساد و استبداد رژیم فاسد طاغوت شکل گرفت. (همان)

انقلاب اسلامی ایران نه تنها موجب آزادی در داخل کشور شد بلکه جریان‌های آزادی‌خواهانه جهان را تحت تأثیر قرار داد و امیدوار کرد. (همان) رهبر معظم انقلاب، یکی از دستاوردهای مهم انقلاب اسلامی

را وارد کردن عنصر «اراده ملی» در کانون مدیریت کشور معرفی می‌کنند. (همان) از دیدگاه ایشان استقلال و آزادی دو مفهوم کاملاً وابسته به هم هستند. ایشان آزادی اجتماعی را حق تصمیم‌گیری و عمل کردن و اندیشیدن برای همه افراد جامعه می‌دانند. (همان) امام خامنه‌ای استقلال و آزادی را دو موهبت الهی به انسان‌ها می‌دانند نه امری که توسط حکومت‌ها به مردم داده شود. ایشان واژه «دستاورد» را برای استقلال و آزادی پس از انقلاب، کافی نمی‌دانند و می‌گویند:

استقلال و آزادی کنونی ایران اسلامی، دستاورد بلکه خون‌آورد صدها هزار انسان والا و شجاع و فداکار است. (همان)

استقلال و آزادی پس از انقلاب اسلامی - همان‌گونه که در فرمایشات مقام معظم رهبری نیز بود - صرفاً یک دستاورد داخلی برای جمهوری اسلامی ایران نبوده و نیست بلکه ملت‌های منطقه و سراسر دنیا تحت‌تأثیر آن واقع شده‌اند و امروزه آثار آن را به وضوح در عراق، افغانستان، لبنان، فلسطین اشغالی، یمن، کشورهای متعدد آفریقایی، آمریکای جنوبی حتی در اروپا و آمریکا مشاهده می‌کنیم. به جرأت می‌توان گفت که ملت‌ها در کشورهایی که به ظاهر همان شکل سابق را دارند مانند عربستان، بحرین، امارات و... نیز به شدت تحت‌تأثیر قرار گرفته‌اند و هر روز شاهد گسترش خواسته‌های سیاسی و اجتماعی و توسعه آزادی‌های مدنی از سوی آنها هستیم. (برای اطلاع بیشتر بنگرید به کتاب **بازتاب جهانی انقلاب اسلامی**، نوشته منوچهر محمدی و ده‌ها مقاله‌ای که ارجاع به آنها در این مختصر نمی‌گنجد.)

۶. عدالت‌محوری

عدالت، لفظی است که با معنایی وسیع در کلیه شئون آدمی حضور مؤثر دارد. قانون عدالت یک قانون کلی و عمومی است و هر نوع داوری و حکومت را چه در امور بزرگ و چه کوچک شامل می‌شود. (مکارم شیرازی، ۱۳۸۹: ۲۶۶) عدل در چیزهایی که با بصیرت و آگاهی درک می‌شود، به کار می‌رود (راغب اصفهانی، ۱۹۹۲: ۱ / ۳۲۵) و ضد ظلم و جور و هم‌معنی قسط است، ریشه و مشتقات عدل نزدیک به سی‌بار در قرآن ذکر شده و این تکرار اشاره دارد به اینکه قرآن درباره عدل توجه فراوانی دارد. (شرباصی، ۱۳۹۴: ۱ / ۴۳) مقوله عدل و عدالت از ضروریات زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها و یکی از خواسته‌های فطری آنها است. در آیات قرآن کریم از عدالت به‌عنوان ویژگی پیامبران علیهم‌السلام و نیز هدف بعثت ایشان یاد شده است. این عنصر از دستاوردهای مهم انقلاب اسلامی به‌شمار می‌آید که هر چند قانع‌کننده نیست، لکن تلاش زیادی در این زمینه صورت گرفته و کارهای زیادی در جهت اجرای عدالت در جریان انقلاب اسلامی انجام شده که سبب سنگین‌تر شدن کفه عدالت نسبت به ظلم و بی‌عدالتی گردیده است.

۱-۶. عدالت، مهم‌ترین هدف دنیوی پیامبران ﷺ

خداوند در آیه ۲۵ سوره مبارکه حدید می‌فرماید:

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَيَعَلِّمَنَّ اللَّهُ مَن يَشَاءُ لِيُصْرِّهُ وَيَهْدِيَهُ لِيُخْرِجَهُ مِنَ الْظُلُمَاتِ إِلَى النُّورِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ.

ما پیامبران خود را با دلایل روشن فرستادیم، و با آنها کتاب آسمانی و میزان نازل کردیم تا مردم قیام به عدالت کنند.

بر اساس آیه فوق تجهیز انبیای الهی ﷺ با سه نیروی بینات، کتاب و میزان، به آنها امکان می‌دهد تا بتوانند انسان‌ها را برای اقامه عدل بسیج کنند. به این ترتیب بعثت همه پیامبران الهی ﷺ که از طرف خدای متعال در میان بشر مبعوث شده‌اند، برای دو هدف اساسی بوده است: یکی از این دو هدف، برقراری ارتباط صحیح میان بنده و خدا است و هدف دوم برقراری روابط حسنه و صالحه میان افراد بشر، براساس عدالت، صلح، صفا، تعاون، احسان، عاطفه و خدمت به یکدیگر است. آیه ذکر شده با صراحت به‌پا داشتن عدل و قسط را هدف رسالت و بعثت پیامبران ﷺ معرفی کرده و عنایت انبیا ﷺ و بلکه مأموریت و رسالت انبیا ﷺ برای برقراری عدل در میان بشر را بیان می‌کند. عدالت و قسط از خواسته‌های فطری بشر است، انسان در هر جا و با هر اعتقادی، نگاه ارزشی به عدالت داشته و آن را برای خود و هم‌نوعان خویش می‌پسندد. امام خمینی نسبت به عدالت و پیچیدگی و ظرافت‌های اجتماعی و حقوقی آن و همچنین نسبت به رعایت عدالت در تمامی زمینه‌ها، بیشترین تأکید و جدی‌ترین سفارشات را به یادگار گذاشته است. ایشان مسئولان و در کل، مخاطبین خود را به پیروی از رفتار نبوی و علوی، در پذیرش و تحقق عدالت و رعایت آن، سفارش کرده است. به این ترتیب می‌توان گفت که پیامبران الهی ﷺ اهداف متعددی داشتند که هدایت مردم به سوی کمال و اقامه عدل و قسط در همه زمینه‌ها، از عالی‌ترین اهداف آنهاست و دیگر انسان‌ها به‌وسیله ایشان از آن بهره‌مند می‌شوند و آنچه را برای رسیدن به سعادت و کمال نهایی لازم است، فرا می‌گیرند. (مصباح یزدی، ۱۳۶۷: ۱۷۸)

۲-۶. عدالت‌گرایی در انقلاب اسلامی

منظور از عدالت در این بخش، عدالت اجتماعی است که حاصل توزیع عادلانه ثروت و درآمد ملی بین افراد جامعه بوده و ملاک سنجش آن، توجه هم‌زمان به کاهش فقر و کاهش نابرابری در میان مردم کشور است. جمهوری اسلامی ایران مطابق آمارهای معتبر جهانی، بعد از انقلاب توانسته است تا به میزان قابل توجهی اختلاف طبقاتی و نابرابری در استفاده از امکانات عمومی کشور را کاهش دهد و فقر

۴۶ درصدی پیش از انقلاب را به ۱۰ درصد در سال ۲۰۱۴ میلادی برساند. (راجی و خاتمی، ۱۳۹۷: ۵۶)

یکی از شاخص‌های مهم نشان‌دهنده چگونگی توزیع ثروت در جامعه «ضریب جینی» است. این عدد هر قدر بالاتر باشد، نشان از اختلاف بیشتر طبقاتی دارد. بنابر اعلام بانک جهانی، ضریب جینی در ایران در سال‌های منتهی به انقلاب اسلامی، رشد صعودی داشته است. این در حالی است که از سال ۱۳۶۵ تا سال ۱۳۹۳ ضریب جینی در ایران ۶ / ۸ درصد کاهش داشته است. (همان: ۵۳) بنابر اعلام دفتر برنامه توسعه سازمان ملل متحد، در سال ۱۳۵۷ رتبه ایران از نظر شاخص توسعه انسانی در جهان ۱۲۰ بوده است در حالی که در سال ۱۳۹۶ با صعود ۶۰ پله‌ای به رتبه ۶۰ در جهان رسیده است. (همان: ۱۱۴)

از نظر رهبر بزرگوار، یکی از دستاوردهای مهم انقلاب اسلامی در چهل سالگی، سنگین‌تر شدن کفه عدالت در کشور است و در راستای تحقق این امر مهم، کارهای زیادی در بستر انقلاب انجام گرفته است؛ به نحوی که کفه عدالت در تقسیم امکانات عمومی کشور سنگین‌تر شده و دستاوردهای مبارزه با بی‌عدالتی در این چهار دهه، با هیچ‌یک از دوره‌های گذشته قابل مقایسه نیست. ایشان در بیانیه گام دوم، خدمات صورت‌گرفته در راستای تحقق عدالت را افتخارآفرین ذکر کرده و فرموده‌اند:

جمهوری اسلامی در شمار موفق‌ترین حاکمیت‌های جهان در جابه‌جایی خدمت و ثروت از مرکز به همه‌جای کشور و از مناطق مرفه‌نشین شهرها به مناطق پایین‌دست آن بوده است. (بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی)

۷. جمع‌بندی

انقلاب اسلامی ایران با گذراندن یک چله پرافتخار و با به‌دست آوردن پیشرفت‌های خیره‌کننده و افتخارآمیز - با وجود هزینه‌های کلانی که از سوی دشمنان مستکبر برای محوکردنش صورت پذیرفت - سربلند و پویا، راه روشن خود را ادامه می‌دهد و به آرمان بزرگش که تحقق تمدن نوین اسلامی و زمینه‌سازی حکومت عدل جهانی است، نزدیک خواهد شد. در این راستا، رهبر فرزانه انقلاب با صدور بیانیه گام دوم، به تبیین دستاوردهای انقلاب اسلامی در این چهار دهه و ترسیم چشم‌انداز آن در ادامه راه پرداختند و توصیه‌ها و دستورالعمل‌های مبنایی را به منظور انجام جهاد وسیع، برای ساختن ایران اسلامی بزرگ، ارائه فرموده‌اند، به طوری که ویژگی‌های طرح شده در بیانیه، قابلیت تطبیق با اهداف ذکر شده برای انبیاء الهی علیهم‌السلام در قرآن کریم را دارد و این نشان می‌دهد که چهل سالگی انقلاب اسلامی، به‌سان نقطه‌عطفی در تاریخ تکامل انقلاب بزرگ اسلامی ایران است. یکی از مهم‌ترین و مبنایی‌ترین اهداف انبیاء علیهم‌السلام و انقلاب اسلامی، مسئله توحیدمحوری است که محور اصلی انقلاب اسلامی است که سبب تفاوت عمیق این انقلاب با انقلاب‌های مطرح دنیا از جمله فرانسه، روسیه و چین شده است.

دستاورد اساسی دیگر انقلاب اسلامی، معنویت‌گرایی و افزایش چشمگیر معنویت و اخلاق در فضای عمومی جامعه با تحقق انقلاب اسلامی است که از نظر قرآن کریم از اهداف بارز و شاخص پیامبران علیهم‌السلام است. علم‌گرایی و توجه به علم و پیشرفت علمی چشمگیر در ایران پس از انقلاب، سومین شاخصه انقلاب اسلامی است؛ شاخصه‌ای که مطابق آیات قرآن، پیامبران علیهم‌السلام که دارای نیروی فکری و قدرت علمی فوق‌العاده و عالم به تمامی مصالح حیات جامعه و مفاسد آن و داناترین فرد زمان خود بودند نیز به دنبال نیل به آن بودند و رشد علمی و بلوغ فکری جامعه از اهداف مهم آنها بوده است.

مردم‌گرایی و در رأس قرار دادن و توجه ویژه به مردم، از دیگر اهداف مشترک میان انبیاء الهی علیهم‌السلام و انقلاب اسلامی است. مردم‌سالاری دینی، نتیجه چنین رویکردی است که پس از انقلاب به دست آمد، به طوری که مردم در این انقلاب به تمام معنا در سرنوشت خود تأثیرگذارند.

آزادی و رهایی‌بخش مردم از سلطه حکومت‌گران جائر و همچنین رهایی از قیدوبندهای مادی و نفسانی، از اهداف مهم پیامبران علیهم‌السلام در قرآن و از دستاوردهای مهم انقلاب اسلامی در ایران، منطقه و جهان است. عدالت‌محوری از دیگر ویژگی‌های قابل انطباق انقلاب اسلامی بر اهداف انبیاء الهی علیهم‌السلام است.

به این ترتیب با بیان دستاوردهای مبنایی و اساسی انقلاب اسلامی و تطبیق آن بر اهداف ذکر شده پیامبران الهی علیهم‌السلام در قرآن کریم، می‌توان چنین ادعا نمود که انقلاب اسلامی دوره ارزشمندی از رشد و بلوغ را پشت‌سر گذاشته و مشابهت‌های فراوانی با نهضت انبیای الهی علیهم‌السلام دارد و علی‌رغم تلاش بدخواهان، در مسیر رشد و تکامل قرار داشته و روزه‌روز بر بالندگی آن افزوده شده و به آرمان بزرگش که تحقق تمدن نوین اسلامی و زمینه‌سازی حکومت عدل جهانی است نزدیکتر می‌شود.

منابع و ماخذ

قرآن کریم.

نهج البلاغه.

۱. خمینی، روح الله، ۱۳۷۰، *انتخابات در اندیشه امام خمینی (ره)*، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.

۲. ابن ابی‌الحدید، ۱۴۰۴ ق، *شرح نهج البلاغه*، ج ۲۰، دوم، العالم.

۳. ابن حنبل، احمد بن محمد، ۱۴۱۶ ق، *مسند احمد بن حنبل*، بیروت، مؤسسة الرسالة.

۴. ارسطا، محمدجواد، ۱۳۹۵، «نقش مردم در حکومت اسلامی»، *فقه حکومتی*، بهار و تابستان ۱۳۹۵،

ش ۱.

۷۴ □ فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، دوره ۱۸، زمستان ۱۴۰۰، ش ۶۷

۵. اسکاچپول، تدا، ۱۳۸۲، «دولت رانتیر و اسلام شیعی در انقلاب ایران»، ترجمه محمدتقی دل افروز،

فصلنامه مطالعات راهبردی، ش ۳۹.

۶. امام خمینی، سیدروح‌الله، ۱۳۶۱، *صحیفه نور*، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

۷. *بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی*.

۸. پناهی، حسین، ۱۳۸۱، «شعارهای انقلاب اسلامی»، *مجله اندیشه انقلاب اسلامی*، ش ۴.

۹. جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۹، *درآمد؛ مروری بر کارنامه سی ساله نظام جمهوری اسلامی ایران*، تدوین:

ابراهیم کلانتری، ج ۳ - ۱، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چ اول.

۱۰. جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۸۵، *تسنیم؛ تفسیر قرآن کریم*، ج ۱۸، قم، انتشارات اسراء، چ سوم.

۱۱. حاجتی، میراحمدرضا، ۱۳۸۴، *عصر امام خمینی*، قم، بوستان کتاب.

۱۲. خمینی، سیدروح‌الله، ۱۳۸۹، *صحیفه نور*، ج ۸، تهران، تبیان، چ پنجم.

۱۳. دهخدا، علی اکبر، ۱۳۷۷، *لغت‌نامه*، تهران، چاپخانه دانشگاه تهران.

۱۴. راجی، محمدحسین و محمدرضا خاتمی، ۱۳۹۷، *صعود چهل ساله*، مشهد، انتشارات آستان قدس

رضوی، چ اول.

۱۵. رادمنش، عزت‌الله، ۱۳۷۱، *تاریخ در قرآن*، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی، چ دوم.

۱۶. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ۱۹۹۲ م، *المفردات فی غریب القرآن*، ج ۱، دمشق، دارالعلم.

۱۷. رفیعی بهابادی، مهدی، ۱۳۹۹، *روزنامه اعتماد*، ۳۱ شهریور ۱۳۹۹.

۱۸. شرباصی، احمد، ۱۳۹۴، *دایرة المعارف اخلاق قرآنی*، محمدبهاء‌الدین حسینی، ج ۱، سنندج،

زانست، چ اول.

۱۹. شیخ صدوق (ابن بابویه، محمدبن علی)، ۱۳۸۵، *علل الشرایع*، قم، المكتبة الداوری.

۲۰. طالبان، محمدرضا، ۱۳۸۲، «افول دینداری و معنویت در ایران، توهم یا واقعیت»، *حوزه و دانشگاه*،

سال نهم، ش ۳۵.

۲۱. طباطبایی، محمدحسین، ۱۳۷۸، *ترجمه تفسیر المیزان*، محمدباقر موسوی همدانی ج ۲، قم،

انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چ یازدهم.

نسبت دستاوردهای انقلاب اسلامی با اهداف پیامبران در قرآن با تأکید بر بیانیه گام دوم □ ۷۵

۲۲. فرجی، مهدی و کاظمی، عباس، ۱۳۸۸، «بررسی وضعیت دینداری در ایران»، *فصلنامه تحقیقات فرهنگی*، دوره دوم، ش ۶.

۲۳. فوکو، میشل، ۱۳۷۷، *ایرانی‌ها چه رویایی در سر دارند؟*؛ ترجمه حسین معصومی همدانی، تهران، هرمس.

۲۴. کلانتری، ابراهیم، ۱۳۸۹، *درآمد مجموعه مقالات*، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

۲۵. کلینی، محمد بن یعقوب، ۱۳۸۷، *الکافی*، قم، دارالحدیث.

۲۶. گرامی، غلامحسین، ۱۳۹۴، *انسان در اسلام*، قم، دفتر نشر معارف، چ ۲۷.

۲۷. گلشنی، مهدی، ۱۳۹۲، *از علم سکولار تا علم دینی*، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

۲۸. گیدنز، آنتونی، ۱۳۷۳، *جامعه‌شناسی*، ترجمه منوچهر صیوری، تهران، نشر نی.

۲۹. مجلسی، محمد باقر، ۱۴۰۳ ق، *بحار الانوار*، بیروت، دار الاحیاء التراث العربی.

۳۰. محمدی، منوچهر، ۱۳۸۴، «بازتاب جهانی انقلاب اسلامی»، *فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی*، پاییز ۸۴، ش ۲.

۳۱. محمدی، منوچهر، ۱۳۹۲، *دستاوردهای کلان انقلاب اسلامی در سطوح ملی، منطقه‌ای، جهانی و تاریخی*، قم، معارف، چ اول.

۳۲. مصباح یزدی، محمدتقی، ۱۳۶۷، *آموزش عقاید*، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، چ اول.

۳۳. مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۸۹، *یکصد موضوع اخلاقی در قرآن و حدیث*، قم، دارالکتاب اسلامی، چ اول.

۳۴. منصور، جهانگیر، ۱۴۰۱، *قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران*، تهران، دوران، چ ۱۳۴.

۳۵. مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، بی تا، *شرق‌شناسی نوین و انقلاب اسلامی*، مجموعه مقالات، کتاب هفتم، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

منابع لاتین و سایت

۳۶. آذربایجان، مسعود، ۱۳۹۸، *عملکرد جمهوری اسلامی ایران در ترویج معنویت*:

<http://rasanews.ir/fa/news/628132>

۷۶ □ فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، دوره ۱۸، زمستان ۱۴۰۰، ش ۶۷

۳۷. پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله العظمی سیدعلی خامنه ای:

<https://farsi.khamenei.ir>

۳۸. خرماهی، محمدباقر، ۱۳۹۷، *گفتگو با تسنیم*، porseman.com.

۳۹. رفیعی، بهابادی، مهدی، ۱۳۹۹، *روزنامه اعتماد*، ۳۱ شهریور ۱۳۹۹.

40. Cole, Juan and Keddie, Nikki. R., 1986, *Shi'ism and Social Protest*, London, Vale University.

41. www.sid.ir/1400/3/18.

42. www.mehrnews.com/1398/11/15.

